

Prof. dr. Liman RUSHITI

AZEM BEJTË – GALICA FIGURË QENDRORE E LËVIZJES ÇLIRIMTARE 1914 – 1924

Luftërat e popullit shqiptar kundër okupatorëve Lzgjatën me shekuj. Varësisht prej kushteve dhe rrethanave lufta zhvillohej në forma dhe mënyra të ndryshme. Kjo diktohej nga forca, kushtet ekonomike prej forcës numerike të pushkës, ndikonin se çfarë forme e luftës të aplikohesh. Ngase shqiptarët nuk posedonin forcë të përhershme ushtarake, si pasojë e mosekzistimit të shtetit, ata ishin të detyruar që të aplikonin metodën guerile të luftës. Kjo metodë, u aplikue që nga shekulli – XVI e tutje. Mbështetur në dokumentet Osmane, në fillim kishte më tepër karakter ekonomik se sa politik, ngase aplikohesh me njësi të vogla me nga 3-30 veta, dhe ishin të pakapshëm për organet e pushtetit, organet turke i quanin kaçakë – term i përbërë prej dy fjalësh, kaçti dhe akti që në gjuhën shqipe do të thotë iku u duk. Ky term ngeli edhe në shekullin XX të përdorej, nga ana e pushtetit okupues serb. Kështu u quajt edhe Lëvizja Nacionalçlirimtare nga vitet 1912 –1928.

Meqë ne këtu për temë shqyrtimi kemi rolin dhe vendin e Azem Galicës në këtë Lëvizje nga viti 1914-

1924, kur u vra komandanti i çetave të armatosura. Ne do të ndalemi te kjo figurë e ndritur historike. Në bazë të dhënave të kohës, del se Azem Bejta kishte lindur me 1889. Në shkrime gjithmonë thuhet se Azem Bejta me rastin e sulmit mbi Kullën e tij në Galicë më 15 korrik 1924, sapo i kishte mbushur 35 vjet. Të dhëna të sigurta, dokumente apo libra ofiçarije e ndonjë dokumenti zyrtar nuk ekzistojnë. Përveç ndonjë deklarate gojore të ndonjë moshatari apo bashkëluftëtari, por ato nuk mund të merren si të dhëna me valide se sa ato të shkruara që pohojnë se "Azem Bejta i kishte 35 vjet kur u vra". Me këtë vit të lindjes për Azemin, e gjejmë edhe në veprën Shota dhe Azem Galica.¹ Kurse kolegu Mr. Ibrahim Çitaku në veprën "Azem Galica dhe veprimtaria luftarake e çetave kaçake të Drenicës, Prishtinë 1996 në faqe 18, thotë se Azemi ka lindur më 1887, por nuk tregon se në të cilat të dhëna valide bazohet për ditëlindjen e Azemit.

Veprimtarinë patriotike Azemi e ka trashëguar nga babai Bejta i cili ishte luftëtar i lirisë që nga rinia e hershme. Babai i Azemit Bejtë Galica, ishte i njohur që nga LSHP për pjesmarrje në lëvizjen patriotike si luftëtar edhe i Haxhi Zekës. Në kryengritjet shqiptare nga viti 1899 ishte bashkëluftëtar me Ahmet Delinë e Prekazit, mori pjesë më 1903, në kryengritjen me rastin e rrënimit të kaimmekamllëkut në Drenicë u vra më 1907 nga ekspedita ushtarake Osmane në krye me Shemsi Pashën, në të cilin rast Bejtës ia dogjën edhe shtëpinë. Azemi kishte dy vëllezër prej babe, Seferin dhe Zenelin, kurse nga nëna Sherife motrën Mihane dhe një vëlla Ademin. Mihanja martohet në Radishevë,

1. Ajet Haxhiu. Shota dhe Azem Galica, Tiranë, 1976.f.f.6.

kurse që të tre vllëzrit e Azemit kanë vdekur gjatë Luftës së Parë Botërore. Dy të mëdhenjtë, u vranë nga bullgarët, kurse Ademi vdiq me 1917 pas një plage të marrë në luftë me austrohungarezët. Pas vrasjes së babait Azemi u bë bashkëluftëtar i Ahmet Delisë së Prekazit, dhe shquhej për trimëri dhe shenjëtar i zoti.

Në kryengritjen e vitit 1912 kundër Perandorisë Osmane, Azemi mori pjesë në çetat e Drenicës. Me thirrjen e parisë shqiptare në vjeshtë të vitit 1912, për mbrojtjen e trojeve shqiptare kundër depërtimit të ushtrisë serbe në Kosovë, Azemi i përgjigjet thirrjes, me të cilin rast nga fundi i muajit tetor 1912, nga ushtria serbe zihet rob lufte me shumë shqiptarë, dhe si rob lufte dërgohet në llogarin e Zajëçarit.

Në këtë kohë, në fshatin Brezë të Karadakut të Shkupit i patën zënë edhe Hasan Prishtinën, Nexhip Dragën, Idriz Seferin me dy të bijtë dhe disa pari të tjerë shqiptarë, të cilët u dërguan në Kështjellën e Beogradit dhe u mbajtën deri me 14-IV-1913.

Azemi, pas një kohe nga llogori i Zejëçarit, me shumë shqiptarë të tjerë dërgohen në burgun e Pozharevcit, në të cilin qëndroi deri nga fundi i vitit 1914. Për këtë pohim nuk ekzistojnë të dhëna. Mbështetja e vetme na mbetet një artikull i gjatë në gazetën "Politika" të Beogradit e 17-VIII/1924, me titull "Slom Gospodara Drenice" ("Mposhtja e sunduesit të Drenicës") të cilit artikull, do t'i referohemi disa herë. Në pjesën historike për Azem Bejtën nder të tjera thuhet. Më 1912, Azemi si i ri ka qenë i inkadruar si vullnetar kundër ushtrisë tonë (Serbe LR) me të cilin rast është zënë si rob lufte. Si rob lufte një kohë e ka kaluar në Zajëçar, pastaj është transferuar në

Pozhorevac, nga i cili është lirue, me shpërthimin e Luftës së Parë Botërore.²

Me arritjen në këmbë nga Pozharevci, nga i cili sipas informatave gojore, kishte ikur. Në Drenicë arrin diku nga fundi i vitit 1914. Nga kjo kohë njoftohet me Hasan Prishtinën, i cili në këtë kohë poashtu ishte në ilegalitet. Azemi përveç orientimit të tij kundër çdo okupatori të trojeve shqiptare, mori instruksione nga Hasani, se duhet vazhduar luftën deri në çlirimin e viseve të okupuara shqiptare. Me këtë rast i foli edhe për Bajram Currin, për të cilin Azemi dinte shumë. Nuk shkoi shumë kohë e pati rastin që të njihet edhe me Bajram Currin të cilin Azem Bejta për shkak të moshes e quante baba, dhe kështu e njohu deri sa edhe u vra më 1924. Se sa e ka nderuar dhe respektuar Azem Galica Bajram Currin, fletë rasti i vrasjes së Zefit të vogël për një fyerje që i bëri Zefi, Bajram Currin. Ndoshta këtu është rasti, që për herë të parë, të thuhet se si dhe pse u vra Zefi nga Azem Galica. Për Zefin e Vogël kishte filluar të dyshojë se po bashkëpunonte me organet ushtarake serbe që nga fillimi i vitit 1919, por gjithmonë nën dyshime, kurse më 1921 iu bashkangjiti kapidanit të Mirditës Marka Gjonit, në kryengritje kundër qeverisë së Tiranës e për interesa të MSKS, i cili shkoi aq larg sa në konferencën e Paqes në Paris dërgoi përfaqësuesin e vet, për t'u pranue zyrtarisht Republika e Mirditës. Nga kjo kohë Zefi e humbi simpatinë të Lëvizja Nacionalçlirimtare e Kosovës. Filloi të shoqërohej me major Prenk Jakun, e ushtrisë së Tiranës, i cili e ndiqte lëvizjen kosovare. Por më 1922 u inskenua nga ana e ushtrisë serbe një ndjekje e Zefit, në fshatin Meje të Gjakovës etj. Zefi

2. "Politika Bgd.- 17-VII.1924, art.Slom Gospodara Drenice.

filloi të shoqërohej me Azemin, sipas porosisë së ushtrisë serbe, të cilit ia përgatiste kurthen.

Një rast Zefi shkon te Azemi në Golaj të Hasit dhe e fton të dalin në gjueti në pjesën e Kosovës që kontrollohej nga serbët. Për qëllimet e Zefit, me anën e një letre e njofton Mehmet Aga i (Rashkocit) se Zefi është i porositur që ta likujdojë. Letrën e Mehmet Agës, Azemit ia dorëzoi, Daut Ibishi nga Golaj. Azemi me të marrë letrën i kuptoi provokimet e Zefit për Babën (Bajram Currin). Azemi asnjëherë nuk ka dalë në gjueti vetëm me Zefin, pa pasur edhe ndonjë shokë nga Drenica. Sipas fjalëve të Hime Lubeniqit, bashkëluftëtarë dhe dëshmitar okular i ngjarjes, ditën e vrasjes kur Azemi ishte përgatitur për të dalë në gjueti, e poashtu edhe Zefi me dy zagarë (qenë gjuetie) Azemi kishte një porosi për Bajram Currin, e pyet Zefin, rastësisht, mos di gjë se ku gjendet "baba". Zefi në vend të përgjegjjes i thotë "Ç'ka po të nevojitet, shkoi andej si bushtra ose qenë", këtij provokimi Azemi nuk mundi me i ba ballë dhe rrotulloi pushkën dhe me një plumb e vrau Zefin i cili nga kali ra i vdekur në tokë.³ Shtrohet pyetja, vërtet kishte Bajram Curri e tjerë informata mbi veprimtarinë antikombëtare të Zefit. Për këtë më së miri na sqaron raporti i datës 25-VIII-1921 i naçelnikut të Qarkut të (Dukagjinit)- Metohisë i cili mes tjerash shkruan "Zefi i vogël edhe pse ka qenë në arrati, neve na ka bërë shërbime të konsiderueshme, posaçërisht në kohën e aksionit të qeverisë së Tiranës në Mirëditë. Zefi i vogël është tregue trim dhe besnik, që me një grup të vogël njerzish, të vetë i solli telashe të mëdha

3. Deklarata e Hime Lubeniqit, plak 101 vjeçar dhënë autorit më 09-V.1979.

ushtrisë së Tiranës. Për këtë shkak edhe e vrau Azem Bejta⁴.

Më 1915 Azemi, mori intruksionet nga Hasan Prishtina për luftë kundër forcave ushtarake dhe xhandarmërisë së Serbisë, prandaj në male ishte me çetat të vogla, në luftë të përhershme. Po këtë vit në muajin qershor në Radishevë u takua me Qerime Halilin-Shoten të cilën e kishte njohur që më parë. Në këtë familje kishte të martuar motren Mihane. Po në atë verë u martua më Shotën nga e cila e ndau vdekjavrasja më 1924.

Në vjeshten e vitit 1915, ushtria serbe kapitulloi, para ushtrisë Austro-hungareze dhe asaj Bullgare. Kosova u nda në dy zona okupuese; austrohungareze dhe bullgare. Vija e ndarjes në mes të këtyre dy zonave kalonte nëpërmes të Drenicës. Azemi në këtë kohë vuri lidhjet dhe bashkëpunoi me Shaqir Smakën nga fshati Kostercë deri me vrasjen e Shaqirit në korrik të vitit 1917 në fshatin Bajë të Drenicës. Gjatë këtij viti Azemi pati disa beteja me ushtarët bullgarë e një ndër to është ajo në dekadën e parë të muajit mars 1917, në fshatin Obri. Po në këtë muaj më 1915 pati një betejë me një tog të ushtrisë serbe në Galicë. Në vllugunë e luftës në një moment, kur ishin më së ngushti, Shota duke shtënë me pushkë nga njëra dritare në tjetrën, me zë të lartë thërret: "O Prite Azem Galicen Prite", thirrje kjo që me kohë u shndërrua në devizë për të gjitha çetat shqiptare në luftë kundër okupatorit serb. Pas kësaj beteje ushtria serbe ia kallin shtëpinë. (Azemi me familje u detyrua të jetonte nëpër shtëpia të huaja, deri në verën e vitit 1923, kur formohet "Arbania e vogël", populli ia ngriti kullën për 6 javë).

4. A.J-Bgd.F.MPB.K-26 dok. 1163, 25.VIII-1922.

Nga kjo kohë deri më tetor të vitit 1915 më tërheqjen e ushtrisë serbe nëpër Kosovë e Shqipëri Azemi me çetën e tij nuk pati ndonjë konfrontim aq serioz që vlen të përmendet.

Në vitin 1916, organet pushtuese austrohungareze, pafën hapur shkolla në gjuhen shqipe, lejuan përdorimin e flamurit kombëtar shqiptar në nivelin lokal, poashtu edhe administratën në gjuhën shqipe. Këto sadopak të drejta, për shqiptarët e Kosovës ishin një avansim mjaft i madh në krahasim me periudhën nën sundimin Osman e të mos flasim për kohën nga Luftra Ballkanike, kur Kosova u okupua nga Serbia dhe Mali i Zi. Prandaj filloi edhe një hamendje nga ana e shqiptarëve për përkrahje të pushtetit okupues austrohungarez. Por kur filloi rekrutimi i dhunshëm si për punë hangarie ashtu edhe për dërgimin në frontet e luftës; si në atë rus në Besarabi, etj. atëherë ndërroi situata, dhe filluan t'i këthehen vetëvetës, duke forcuar radhët në bashkëpunim dhe terrenet e trojeve shqiptare. Në pjesën e okupuar nga bullgarët që ishte pothuajse gjysma e Kosovës, ~~çetat e Lëvizjes Shqiptare~~ luftonin okupatorët bullgarë. Këtë pakënaqësi të shqiptarëve e shfrytëzuan edhe kryengritësit serbë në Toplicë të prirë nga Kosta Millovanoviq – Peçanac – në popull Kostë Vojvoda. Ky në mbledhjen e mbajtur më 8-9-II-1917 në fshatin Obiliq të Pusta Rekës, në të cilën marrin pjesë rreth 300 udhëheqës të kryengritjes, në mesin e tyre ishte edhe Ramadan Haziri, i cili më parë kishte qenë (narednik) - kapterr në xhandarmërin bullgare në Prishtinë. Në këtë tubim Ramadani zgjidhet axhutant i komandantit të aradhës komite të Jabllanicës dhe komandant i rojës së kvartit.⁵

5. Dr.Milivoje Peroviq; Toplicki ustanak-Beograd, 1959, f.112-114.

Po ashtu në territorin e Llapit vepronin çetat e lëvizjes çlirimtare shqiptare. Njëra ndër to ishte ajo e Osman Manit nga Pollata, i cili me Kostë Vojvoden ishte njohur që para vjeshtës së vitit 1912.dmth.para Luftës së Parë Ballkanike, në Nish. Osmani në Nish kishte shkue, për shërim, pasi që kishte qenë i sëmurë në njerën këmbë. Me shpërthimin e kryengritjes së Toplicës, Kosta vuri lidhje edhe me çetat shqiptare, i ftoi të marrin pjesë, të cilën gjë shqiptarët e bënë. Pas thyerjes së kësaj kryengritjeje, kur Kostë Vojvoda ishte detyruar të tërhiqet në ilegalitet të thellë, qendroi në malet e Llapit, mbi Pallatë, si thotë vetë "në male në Albani" duke patur besë në Osmanin ai (Kosta) me një numër çetnikësh anëtarë të Shtabit tërhiqet në malet e Bellasicës ku ishte nën mbrojtjen e shqiptarëve. Dihet mirë se në këto terene Kosta ka qëndruar më tepër se 6 muaj. Osmani në kohën e Luftës së Parë Botërore kishte qenë i mobilizuar, nga ana e ushtrisë serbe. Ai e kishte Kosta Peçancin epror ushtarak-Kapllar. Pra kjo është hera e dytë që Osmani takohet me Kostën. Nga kjo kohë Kosta fitoi besim te Osmani. Kështu pjesmarrja e shqiptarëve në Kryengritjen e Toplicës, me njerëz dhe organizimi i rezistencës së armatosur në tërë territoret shqiptare, kundër bullgarëve dhe austrohungarezëve, armiqët (pra serbet dhe shqiptarët) u bënë aleat lufte kundër armikut-okupatorit të përbashkët. Për këtë edhe marrëveshtja e Osmanit me Kostën ishte "sot jemi shokë lufte, po mbas lufte mundemi të jemi "pobratina"-vllëmë, por secili në vendin e vet". Me këto kushte Osmani kishte pravue që t'i ndihmojë. Kontaktin për marrëveshtje në mes Azem Galicës dhe Kosta Peçancin në fillim të vitit 1918 në fshatin

Pridvoricë të Kolashinit të Ibrit e që dihet se si ka përfunduar në tetor 1918.⁶

~~Veprimtaria e çetave çlirimtare në këtë kohë ishte në të gjitha territoret e Kosovës, por me të shprehura ishin në zonën okupuese bullgare.~~ Azem Galica, më tepër vepronte në Zonen e Drenicës, për shumë arsye. Në këtë kohë kishte ripërtrirë lidhjet me Hasan Prishtinën, Bajram Currin e të tjerë. Sipas informatave nga bashkëluftetarët në mars të vitit 1917 në fshatin Obri të Drenicës zhvillohet një betejë shumë e ashpër në mes të Bullgarëve dhe Azemit. Bullgarët e sulmuan në kullën e Sefer Halilit në të cilën ai jetonte nga muaji qershor 1915, kur iu kishte kallur shtëpia në Galicë. Me këtë rast Azemi plagoset në dorën e majtë (nga kjo kohë Azemi i ka pasur dy gishta të pa lëvizëshëm), kurse i vëllai, Ademi u plagos rëndë dhe pas një kohe si pasojë e kësaj plaje vdes në fshatin Gradicë. Gjatë kohës sa ishte Azemi në ilegalitet të thellë kur shërohej, në fshatra të Drenicës, Shota me porosi të Azemit, dy herë shkon në Mitrovicë dhe takohet me Hasan Prishtinën, me të cilat raste merr udhëzime për veprime politike dhe ushtarake.

Pas shërimit nga plaget, Azemi me porosinë e Shaqir Smakës, - Kosterci, (luftëtar i shquar për çlirimin e trojeve shqiptare nga okupatorët që nga koha e para Luftërave Ballkanike) takohën, dhe merren vesh për bashkimin e forcave luftarake. Këta dy trima vazhduan luftën me forca të bashkuara deri në luftën e Bajës, në qershor 1917 kundër forcave austrohungareze me të cilin rast vritet trimi Shaqir Smaka. Në këtë

6. Prof.Dr.Liman Rushiti; Kujtime për Lëvizjen Kaçake,Prishtinë 2003,f.128-129,Mr.Ibrahim Çitaku:Azem Galica dhe veprimtaria luftarake e çetave të Drenicës, Prishtinë 1996,f.118.

betejë u vranë 13 ushtarë dhe Llakmajstori Hirrtman, oficer austrohungarez.⁷ Nga kjo kohë sa i përket territorit të Drenicës, Azem Bejta u bë udhëheqësi i çetave të lëvizjes, urdhrat e të cilit, ishin të vetmet që pranoheshin si komandant Suprem. Këso kohe Hasan Prishtina dhe Bajram Curri ndodheshin në Kosovë. Hasani qëndronte në Mitrovicë, dhe ishte gjithnjë nën përcjelljen diskrete të organeve austohungareze. Me të takoheshin shqiptarë prijës dhe njerëz me autoritet. Po ashtu, Shota disa herë kontaktoi në emer të Azemit, Hasanin nga i cili mori urdhra, për çështje të ndryshme rreth organizimit të luftës. Kjo kishte ndikua në masa që të rritet autoriteti i Azem Galicës në popull. Kështu mobilizimi për punë të përdhunshme, plaçkitja e bereçeteve dhe të mirave tjera materiale, mobilizimi ushtarak, dergimi në fronte të luftës në Austri, Besarabi, Turqi e deri në Tunizi bënte që të mbushen malet me çeta të luftëtarëve të lirisë.⁸

Në vitin 1918, përveç luftërave, në mes të çetave shqiptare dhe ushtrisë e forcave të xhandarmërisë austrohungareze e bullgare, ky vit është i rendësishëm edhe për takimin e Azem Bejtës me vojvodën e çetnikëve Kosta Millovanoviq-Peçanc. Deri te takimi në mes tyre në vjeshtë 1918 në fshatin Pridvoricë (të Kollashinit të Ibrit nëse iu referohemi të dhënave nga libri i Dr.Milivoje Peroviq, të cituar më lart, dhe kujtimeve të Raif Manit, nga Pollata, mësojmë se takimi u bë me ndërmjetësimin e Osman Manit (Hoxhë) nga Pollata, në fshatrat e Kollashinit të Ibrit.⁹ Këto

7. Mr.Ibrahim Çitaku V.C.f.115.

8. Prof.Dr.Limon Rushiti; Kujtime për Lëvizjen Kaçake, Prishtinë 2003.

9. Dr.Milivojq Peroviq; Toplični ustanak, BGd.1959, prof dr.Limon Rushiti kujtime...deklarata e Raif Monit etj.

bisedime në fshatrat e Kollashinit, ishin në vazhden e bisedimeve që kishin fillua qysh në fillim të muajit shkurt 1917, me rastin e Kryengritjes së Toplicës, që si kemi përmendur kanë qenë të inkuadruar edhe shqiptarët. Tani bashkëpunimi i Azem Bejtes me Kostë Vojvodën, në një mënyrë kishte aminimin (lejen) edhe të Hasan Prishtinës, ngase Azemi mbante lidhje me te. Hasan Prishtina këtë aprovim të marrëdhënieve luftarake të Azemit me Kostën e kishte bërë, duke u mbështetur në deklaratën e kryetarit të atëhershëm të SHBA-ve Wudrro Wilson të muajit shkurt të vitit 1918 mbi të drejtën e vetëpërcaktimit, të popujve.

Në bazë të këtij parimi, Azem Bejta, pranoi të luftoi forcat austrohungareze në bashkëpunim me Kosta Peçanin.¹⁰ Ky bashkëpunim më 1917 ishte mjaft i ngusht, forcat shqiptare edhe në zonën bullgare ishin aqë të forta sa pas thyerjes së kryengritjes së Toplicës, lufta e shqiptarëve ishte aqë e fuqishme, saqë bullgarët në zonën e tyre okupuese u detyruan të përdornin artilerinë e rëndë, "krisma e topave e ushtrisë bullgare u degjua edhe në Kurshumli".¹¹ Për këtë flasin edhe dokumentet serbe, në të cilat thuhet se në bisedimet në mes kryengritësve serbë dhe shqiptarëve në Kurshumli më 20.II.1917, shqiptarët kërkonin që kryengritësit serbë të merrnin çlironin.L.R.) Nishin, kurse shqiptarët garantonin se do të çlirojnë: Prishtinën, Mitrovicën dhe Pejën".¹² Kjo tregon se çetat çlirimtare shqiptare vepronin në të dy zonat okupuese, si austrohungareze dhe

10. Dr.Limon Rushiti: Lëvizja Kaçake në Kosovë 1918-1928, Prishtinë 1981, f.19.Dr..Milivoje Peroviq:Toplični ustanak 191, Bgdo 1959, f.103-113.

11. Po aty.

12. Po aty.

bullgare. Pra, lufta ishte aq masive dhe e organizuar sa të garantonin çlirimin e pothuaj të tërë Kosovës. Si rezultat i bisedimeve të vitit 1918 dihet se që të dy në fund të shtatorit të vitit 1918, si çlirimtarë hynë në Pejë me forcat e veta. Çetat shqiptare vendosën flamujt shqiptarë, kurse të nesërmen në mëngjes me urdhër të Kostës hiqen. Kështu, atë ditë kur në Pejë ishin duke hyrë forcat franceze e me ta edhe misionarë serbë, Azemi me Kosten ngatërrohen te Ura e Zallit, sa që sipas kujtimeve edhe i kanë qeruar hesapet me armë.

Sipas të dhënave gojore Azemi shtie me pushkë në Kosten dhe ia dëmton njerin sy.¹³ Nga ky moment Azemi me çetat e luftëtarëve të Kosovës, niset për në Drenicë. Rrugës iu bashkangjiten edhe çeta të tjera nga Dukagjini dhe kur arrin te Runiku, hasi në ushtrinë austrohungareze në tërheqje. Më këtë rast Azemi kërkon dorëzimin e tyre, por ata nuk pranojnë, pas një lufte të shkurtër, ushtarët austrohungarezë dorëzohën. Sa kanë qenë në numër, nuk dihet saktësisht, por numri i tyre sillet nga 800-2000 ushtarë. Këta ushtarë Azemi ia dorëzoi njësive ushtarake franceze të komanduara nga komandant Balshe, i cili për nder të Azemit organizoi një darkë dhe në shenjë mirënjohje Azemi iu dha një shpatë si trofe lufte.¹⁴

Me riokupimin e Kosovës nga ushtria serbe me ndihmën e ushtrisë franceze, fillon organizimi i pushtetit policor ushtarak. Duhet përmendur se nga fundi i shtatorit qeveria e Serbisë për qëllime politike-

13. Dr.L.Rushiti: Lëvizja Kaçake në Kosovë 1918-1928, Prishtinë 1981, f.20-22, sipas të dhënave nga IHU Bgd. dhe fotot e K. Peçancit, shihet se ai njerën sy e ka patur qorr. Kjo e dhënë, më është thënë disa herë në atë arkiv.

14. Po aty.

përfitimin, por edhe frikësimin e shqiptarëve, me anën e aeroplanit shpërndau mbi 5000 pro klamata-afishe, në gjuhën serbe dhe turke (me shkronja arabe) në rrethet me popullsi shqiptare si; Kumanovë, Prishtinë, Kaçanik, Mitrovicë, Lebanë (Medvegjë) Pazarin e ri etj. me të cilin e ftonte popullin shqiptar të çohen në kryengritje kundër austrohungarezëve dhe bullgarëve, iu përkujtonte veprimet e tyre të vitit 1915 (është fjala kur është tërhequr ushtria serbe nëpër Kosovë e Shqipëri për në bregdetin Adriatik), i ftonte shqiptarët që të jenë të çetë, t'i mbrojnë serbët vendas. "Nëse veproni sipas urdhërave tona do të jemi prap miq të mirë". Në fund i porosiste shqiptarët. "Nga ju varet fati i juaj".¹⁵ Ky kërcnim i hapur, shqiptarët nuk i ligështoi, por në të kundërtën, i forconin edhe më, duke formuar çeta të reja dhe për çdo ditë rritej numri në to.

Në fillim të muajit nëntor 1918, KMKK rifilloi punën, unë ndaj mendimin se ky Komitet është po ai i Durrësit i vitit 1914.¹⁶ Komiteti zgjodhi udhëheqësinë e re e cila përbëhej; Hoxhë Kadri Prishtina kryetar, Hysni Curri nënkryetar, Bedri Pejani, sekretar. Nga ana e Kryesisë së Komitetit, major Hysni Curri ngarkohet me organaizimin dhe mbajtjen e kontakteve me udhëheqjen e çetave të armatosura në trojet e okupura nga serbomalazet nga Dibra e deri në Pazarin e Ri. Me propozimin e Hasan Prishtinës dhe Bajram Currit, duke ia njohur aftësitë, meritat për luftën dhe autoritetin në popull si udhëheqës çetash, për komandant të përgjithshëm propozohet dhe emërohet Azem Bejta, i cili nga kjo kohë edhe zyrtarisht njihet si komandant.

15. Dr. Bogumil Hrabak, 1969.f.255, Gjurmime albanologjike nr.1.

16. AQSH, Fondi 896, dos.1.viti 1918, këtijë programi.

KMKK ishte organizatë politiko-ushtarake, e cila me program ishte përcaktua për luftë politike dhe ushtarake, me qëllim të çlirimit të trojeve të okupuara. Nga kjo kohë ai-(Komiteti) ndërmoi masa për forcimin e krahut politik pra kryesia, kurse krahu ushtarak ishte i përfaqësues nëpërmes të Hysni Currit, e të tjerëve në terren si, Azem Bejtës, Bajram Currit, Sadik Ramë Gjurgjevikut, e shumë të tjerëve.

Me rifillimin e punës së Komitetit në nëntor 1918, udhëheqësia përpiloi edhe programin mbi bazën e të cilit do të zhvillohej puna e këtij institucioni kombëtar. Programi themelor i Komitetit përbëhej prej tri (3) pikave kryesore:

1. Të bëhen protesta pranë shteteve të Antantës për bashkimin me Shqipërinë e pavarur të krahinave të Kosovës, në të cilën hynin; Shkupi, Kumanova, Presheva, Tetova, Gostivari dhe të gjitha qytetet e Kosovës me territoret e veta si edhe viset jashtë Kosovës si Jeni Pazari, Rozhaja, Plava dhe Gucia.

2. Të protestohet te Fuqitë e Mëdha kundër mizorive të qeverisë serbe, të bëra deri më sot.

3. Të zgjidhet një komision për të protestuar dhe për të mbrojtur të drejtat e Kosovës para Fuqive të Mëdha dhe jashtë këtyre rretheve.¹⁷

Në bazë të këtij programi, pastaj u punuan dhe rregulloret dhe statuti i KMKK në bazë të cilit dhe u veprua në terren. Kurse çetat e kishin të përqëndruar në pikën e parë të programit, për të cilin gjë mund të bindemi edhe në bazë të dhënave nga dokumentacioni në dosjet, 9,45,28/3 të datave: 22.12/1918, 17.02, 18.02-1919 e kështu me rradhë.

Me riorganizimin e KMKK, në nëntor 1918 me

17. Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës, Tiranë 2004, f.92.

caktimin e strukturave politike, si është e njohur veprimtaria luftarake e çetave çlirimtare e gjeti në veprim të armatosur. Komiteti tani u vu në udhëheqje të rezistencës kundër rivendosjes së pushtetit okupues serb. Kështu, Azem Bejta, menjëherë. Vuri lidhjet me udhëheqësit e çetave në Kosovë, si Kerin e Sadri Bardhit, në Rugovë, Sadik Ramë Gjurgjevikun, vëllezërit nga Kërrnina, Beqir e Zeçir Rexha. Sali Shabanin e Kabashit, Mark Mateja, Sali Rama: kurse nga Llapi, Ramë Vllasa, Osman Pollata, Sahit Repa etj. të Prishtinës Ilaz e Adem Reçaku, Ibush Vuçitërrnalia etj. të Karadakut: Xhel Guri, Lot Vaku etj. të Kërçovës; vëllezërit Kalosh e Lazam Doni-Zajazi, e deri në Manastir me çetën të udhëhequr nga Xheladin Limani, të Pazarit të Ri Husein Boshković e Jusuf Mehaniq, të Gucisë të prirë nga Mulla Agan Koja etj. Pra shtrirja ishte në të gjitha territoret e okupuara shqiptare.

Me fillimin e rivendosjes së pushtetit serb në tetor 1918 lëvizja e armatosur, iu kundervu me të gjitha mundësit dhe mjetet. Nga 25-X-1918 u zhvilluan luftimet e para në territorin në mes të¹⁸ Prishtinës dhe Vushtrrisë, në Drenicë, Llap e Rugovë etj. Në shkurt 1919 shpërtheu Kryengritja në Rugovë, nën udhëheqjen e Këshillit të kryengritjes; të përbërë prej Ragip bej Kajabegollit nga Peja, Mehmet Topalli, Keri i Sadri Bardhit, Arif Hyseni nga Rugova dhe të prijësve nga Plava e Gucia si: Bejtulla Haxhi Hajruma, Adem Omer-(oviqit) Fahri Jonuzi dhe Musa nga Gjakova. Kjo kryengritje i tronditi thellë organet e pushtetit civil dhe ushtarak në Beograd duke u frikësuar se shqiptarët mund të kenë mbështetjen e ndonjë nga

18. Dr. Limon Rushiti. Lëvizja kaçake në Kosovë 1918-1928, Prishtinë 1981, f.23-35.

fuqitë e mëdha evropiane. Prandaj i urdhërojn forcat ushtarake që të veprojnë shpejtë dhe me efikasitet të lart. Përveç plaçkitjes së bagëtisë, vrasjeve dhe masakrave në muajin shkurt 1919, nga fshatrat e Rugovës në Shkodër dhe rrethinë u gjenden mbi 5000 veta të ikur. Kundër këtyre veprimeve KMKK, bëri ankesa organeve të ndryshme ndërkombëtare.

Me 18.II.1919 edhe kryetarit të SHBA-ve, Vudro Wilsonit nga i cili kërkonin mbrojtje.¹⁹ Kryengritja në Plavë, Guci dhe Rugovë, e janar – shkurti 1919 nuk u shu për një kohë mjaftë të gjatë. Organet ushtarake të MSKS, kishin përshtypjen se e kishin shuar por ajo si zjarri nën hi, me veprime luftarake kundër ushtrisë-okupuese tregonte se nuk ishte shuar dhe se luften kundër okupatorit nuk do të ndalë kurrë.

Në pranverë të vitit 1919 në vazhden e luftës kundër okupatorit serb, KMKK, kishin filluar përgaditjet për një kryengritje të përgjithshme, me qëllim të tërheqjes së vemendjes opinionit nderkombëtar. Kështu në prill me urdhrin e marrë nga komandanti i përgjithshme, Azem Bejta, shetisnin nga fshati në fshat, propagandonin për organizim të një lufte të përgjithëshme. Po në këtë muaj nga Shkodra kishin arritur afishe të cilat duhej shpërndarë në tërë territoret shqiptare, për t'u përgatitur për kryengritjen në fjalë. Më 24.IV. Naçallniku i Qarkut të Zveçanit i përgjigjej Ministrisë së Punëve të Brendshme, se nuk ka mundësi ta kryejë urdhrin e kësaj ministrie, për t'i çarmatosur shqiptarët, me ato forca ushtarake, e të xhandarmerisë që posedonte, por kërkonte që të bëhet mobilizimi i popullatës serbe, për ndihmë ushtrisë, sepse shqiptarët të organizuar në çeta prej 50-60 veta,

19. AQSH.Tiranë,fondi KMKK. Dosje 50 etj.

shkojnë nga fshati në fshat e propagandojnë luftë kunder pushtetit.²⁰ Për kryengritjen e 1919, Komiteti kishte, përpiluar programin e përgjithshëm prej 10 pikave; me të cilin parashihej:

I. Asnjë kryengritës nuk guxon me damtue shkiet e vendit, veç atyre që gjinden me armë në dorë kundër qëllimit shqiptar.

II. Asnjë kryengritës nuk guxon me djeg shpia, me rrenue kisha.

III. Plaçka është jasak kryengritjes.

IV. Asnjë kryengritës nuk guxon me banajshemtim mbi trupa të vvarve t'armikut, as me i xhveshë ata anmiq që janë dekun, të plagosur, e xan robë.

V. Veprim më i gjallë ka me kenë kunder ushtris e xhandarmëris komitave dhe gjithë atyre që janë me armë në dorë në kjoftë se armiku ban mizorina shqiptarëve pa armë vërtet (nga pikat I.II.III.IV. kanë për t'u përmbajhtë plotësishtë e rreptsisht.

Në pesë pikat e tjera poashtu flitet për luftën dhe kundershhtarin, që nuk do ta pësojë, pa hak etj, se të vramit e të masakruarit, të varrosen pasi t'i shiqoi komisioni ndërkombëtar i Evropës dhe Amerikës.²¹

Pra programi i kryengritjes ishte përpiluer në muajt e parë të vitit 1919, u shpernda në të gjitha territoret shqiptare të okupuara, nga ana e luftëtarëve të çetave. Koha e shpërthimit të kryengritjes qe parapa të jetë (6 maji) Dita e Shengjergjit. Thirrjet për kryengritje që u shpërndarë nga 24-IV-1919, ndër të tjera thuhej: "Vëllazen koha është tepër me rëndësi. S'kemi asnjë minut për të kapërcye në gjumë. Nevoja është e madhe e na shtyn me u shtrëngue në një vëllaznim e

20. AIHK-Bgd. arm.III. k-55.dok I.10. 17/17 – 1919.

21. Më në detale shiqo Dr.L.R. v.c. f. 94-95.

në një bashkim të patundshëm...Duhet me iu bë gati ditës së mramë. Pra kush të doj me nderue vendin, shpinë e atdheun, le të përpiqet pa bjerë asnjë minut, rreth e qark dëshirit kombëtar tue këshillue popullin me u bashkue, e tue e shty atë, me u ba gati nevojave të nesërme”²²

Lidhur me përgatitjet e fundit, për ditën e shpërthimit të kryengritjes vetë Azemi me Shotën, me çeten e tyre më 28.IV. shkuan në Radishevë por të ndarë në dy pjesë, njëra shkon në Syrigan (Suhagërlle dhe Kotorr) dhe tjetra në Radishevë në familjen e Shotës. Të nesërmen u gjenden të rrethuar, me luftë shpërthyen rrethimin dhe nga kjo kohë çetë edhe në anë të tjera të Kosovës, shpertheu kryengritja. Pra ajo ishte e paraparë për 6 maj, por në fakt filloi me 24 prill.Në anën e Rahovecit kryengritja udhëheqej nga Sadik Ramës-Gjergjevik.

Sulmet e para të kryengritësve sipas dokumentacionit ushtarak serb kishin filluar me 6.V.1919. Atë ditë rreth 1000 shqiptarë të organizuar, sulmojnë Devičin, qendër administrative e rrethit të Drenicës, kurse në orën 15:40 të njëjtën ditë edhe 2000 shqiptarë ishin te fshati Rezallë, ndërsa 300 të tjerë të prirë nga Azem Bejta sulmojnë ushtinë në territoret e përmendura. Në Llapush dhe rrafshin e Dukagjinit udhëheqes ishin Sadik Rama -Gjurgjevik, Ramadan Shabani-Kijevë, Beqir e Zeqir Rexha nga Kërmina, dhe të tjerë udhëheqes lokalë. Gjatë dhe pas kryengritjes vetëm në rrethin e Rahovecit u shkatrruan 20 fshatra, poashtu në Drenicë, në rrethin e Pejës të Gjakovës, Llapit etj. Në këtë kohë Nikolla Pashiqi, gjendej në Paris, ku i zhvillonte punimet Konferenca e Paqës,

22. AQSH, Fondi KMKK, dosje 2,dok 708045.

i njohtuar për kryengritje më 12.V.1919, telegrafon: "duhet të mbrohem i jo të çajmë".²³ Për shkak të masakrave, që bënëin forcat ushtarake, xhandarmeria dhe të tjera forca paramilitare, një numër i madh i familjeve të udhëheqësve të kryengritjes u detyruan që familjet t'i evakujnë mbrenda kufijve të Shtetit Shqiptar. Në mesin e tyre janë familja e Sadik Ramë Gjurgjevikut prej 25 anëtarëve, e të tjerë Azemi nënën Sherife me fëmijët e tjerë. Shtegëtonin nga fshati në fshat.

Lidhur me masakrat e forcave okupuese serbe në Kosovë, reagni paria kosovare, brenda dhe jashtë Komitetit, të organet dhe përfaqësit diplomatike Evropiane, dhe pranë Konferencës në Paris. Sipas një artikulli të botuar në gazetën "Populli (që ishte zëdhënëse e KMKK) thuhej se çështja shqiptare u shtrëue edhe në parlamentin Anglez, ngase për këtë u bë pyetje aty se a do të trajtohet çështja shqiptare nga Konferenca e Paqës. Ministri anglez nuk u përgjigj, por vetëm tha, "e kam të njohur situatën në këto krahina."²⁴ Pas takimit në Durrës të Azem Galicës, Sadik Ramës, Ramadan Shabanit dhe të disa prijësve tjerë me Hasan Prishtinën, në qershor 1919, këta në korrik u këthyen në Kosovë me detyrë të përforcimit në organizimin e luftës e cila, në një moment ishte dobësue. Organet e pushtetit okupator serb tentonin ta qetësonin situatën në terren me anën jo vetëm të armëve, por edhe propagande, duke u munduar që të përfitojnë sa më shumë njerëz e posaçërisht prijës të lëvizjes dhe pari të popullit. Kështu qeveritaret e Beogradit në shtator 1919 porosisin naçallnikun e

23. A. Haxhiu: Shota e Azem Galica Tiran 1976.f.80.

24. "Populli".- Shkodër - 12.IV.1919. f.3.

rrethit të Drenicës, qendra e të cilit gjendej në Deviç (manastiri i Deviçit, afer Skenderajt) që të ftojë për bisedime Azem Galicën "për t'i kuptue shkaqet e luftës"²⁵ Kjo çëshjte nuk do koment kuptohet ishte për marketing politik edhe opinionin ndërkombëtar. Sipas të dhënave të dokumenteve ushtarake serbe kryengritja ishte shtrirë në tërë Kosovën me qendrën e zjarrit në Drenicë, Llapushë e Dukagjin. Në kryengritje ishin të organizuar me pushkë në dorë mbi 10.000 luftëtarë.

Kryengritja e vitit 1919 pati jehonw të madhe në opinionin ndërkombëtar, duke iu bërë me dije se shqiptarët nuk pajtohen me gjendjen dhe pozitën e robit e shqiptarëve, iu dha zemër se duhet luftuar, se forcat atdhetare, punojnë për çlirimin nga okupatori. Roli i Azem Bejtës në këtë kryengritje ishte i madh, ishte udhëheqës ushtarak. Ai përdorte strategjinë e luftës – guerile duke pasur parasysh ruajtjen e popullsisë për aq sa ishte e mundur. Njëkohësisht kishte për detyrë të mbante lidhje me udhëheqësit e çetave, informimin e kryesisë së KMKK – në Shkodër dhe me njerëz të deleguar nga Shkodra, t'i aplikojë udhëzimet e komitetit në terren. Dihet se me potencialin ushtarak dhe ekonomik që dispononte nuk kishte mundësi reale të çlirimit të Kosovës, karshi forcave ushtarake të okupatorit Por një gjë është e qart rezultatet e kryengritjes, në masivizim, në territor dhe dwmet që iu shkaktuan armikut ishin të mëdha. Edhe një herë u vërtetue se akademia ushtarake e maleve, edhe kësaj radhe ngadhnjeu mbi akademinw ushtarake të kabineteve serbe. Pra, taktika e luftës guerile, varësisht prej udhëheqëjes, është e pamposhtur, posaçërisht

25. Aj. Fondi MPB. U-91-dok.nr. 45.995. 30.XII/1919

kur merret parasysh, tradita, shqiptare në këtë lloj të luftës.

Në vitin 1919, përveç kryengritjes që trajtuam, veprimet luftarake të çetave ishin të mëdha në të gjitha vendbanimet shqiptare. Në vjeshtë, kryesia e KMKK udhëzon prijësit e çetave për tërheqje në territoret e shtetit shqiptar. Shumica e krerëve të lëvizjes shkojnë në Shkodër dhe vende të tjera të Malësisë. Kryesia KMKK merr vendim që në Galoj të Hasit të hapet një shkollë për mësimin e shkrim leximit, për një pjesë të prijësve të çetave. Këtu është fjala për ata që ishin më të rinj se 40 vjeç dhe të tjerë të rinj kosovarë që ishin në radhët e çetave. Në këtë shkollë mësuuan shkrim lexim edhe Azem e Shote Galica.

Me udhëzime të KMKK, në pranverë të vitit 1920, çetat kthehen nga territori i Shqipërisë. Azemi kishte për detyrë që përveç luftës së armatosur të zhvillojë edhe propagandë kundër shpërnguljes, kolonizimit dhe për ngjeshjen e radhëve, rrethë Komitetit të Kosovës nëpërmestë organizimit politik, inkuadrimit në Lëvizjen Çlirimtare. Po ashtu propagandohej kundër pranimi për të shërbyer në ushtrinë e okupatorit dhe kundër kolaboracionistëve të okupatorit. Komiteti i Kosovës bashkëpunonte edhe me Organizatën e Brendshme Revolucionare Maqedone (VMRO) me qendër në Sofje, e cila luftonte për bashkimin e Maqedonisë së copëtuar në Luftën e Parë Ballkanike në mes të aleatëve: Serbisë (që okupoj Maqedoninë e Vardarit, sot Republika e Maqedonisë), Greqia (Maqedoninë e Egjeut) dhe Bullgaria (Maqedoninë e Epirit).

Hasan Prishtina, me qëllim të bashkëpunimit me Organizatën VMRO dhe për qëllim të luftimit të okupatorit të përbashkët, Serbisë, në emër të KMKK,

në fillim të qershorit 1920, më 6, 7 dhe 8 qershor 1920, bashkë me Azem Bejtë Galicën, u gjenden në Sofje të Bullgarisë. Rezultatet e këtyre bisedimeve kësaj radhe ishin pa ndonjë rezultat konkret, por ato vazhduan deri më 1925²⁶.

Për qëllim të ngjeshjes së radhëve nga qershori u organizuan kuvende në regjione të ndryshme. Kështu nga 16-18-VII. 1920, u organizu një Kuvend në Murgullë të Malësisë së Llapit, në të cilin morën pjesë rrethë 600 delegatë nga të gjitha viset shqiptare, të cilat përfaqësonin çetat e lëvizjes nga regjione të ndryshme. Në këtë kuvend mori pjesë edhe Ferhat Draga, i cili ishte deputet në Kuvendin e MSKS, nga partia islame "Xhemjet"-i, Ferhati ilegalisht ishte edhe anëtar i KMKK, i cili me të gjitha forcat mbronte interesat kombëtare në parlamentin e MSKS-së. Ishte kundër shpërnguljes së shqiptarëve nga trojet e veta, vepronte për organizimin politik dhe kombëtar, në luftë për çlirimin e trojeve shqiptare.

Vendimet e Kuvendit të Murgullës, u përhapën me anën e delegatëve në të gjitha trojet shqiptare, ku vepronin çetat çlirimtare deri në Manastir ku vepronin shumë çeta, e ndër to edhe ajo e Xheladin Limanit nga fshati Ostricë. Në Kërçovë vepronin çetat e udhëhequra nga vëllezërit, Lazam e Kalosh Dani të cilët ishin përgjegjës për Lëvizjen deri në Dibër e Shkup. Kësi lloji të Kuvendëve po në verën e vitit 1920, u mbajtën nëpër regjione të ndryshme; si në Karadak nën udhëheqjen e Lot Vakut, Behxhet Runicës, Selman Trupit, Shaqir Bukurocës etj. Po ashtu në fund të qershorit u mbajt një tubim në mes

25. Arkivi Shtetëror Bullgari- Sofje F. MBP-dosje VMRO, referat ditor për 6 qershor 1920.

fshatrave Shalë e Krojmir, Pjetërshticë nën drejtimin e Adem Ilaz Reçakut. Po ashtu është mbajtur për Rugovë, më 25.VII.1920, në të cilin marrin pjesë përfaqësues të territorit e të Burimit (Istogut), Pejës dhe Kolashinit. Në këtë tubim, ndër prijësit që morën pjesë dihet për: Beqir Rexha, Tahir Elshani, Ramë Beka, Adem Kollashini nga Plava e shumë të tjerë.²⁷ Të gjitha këto tubime, të organizuara nga KMKK, të prira nga një organizëm i dalë nga Shtabi i Lëvizjes së armatosur të prirë nga Azem Galica.

Viti 1920 karakterizohet jo vetëm me reformat dhe riorganizimin e Lëvizjes Nacionalçlirimtare, por edhe ofensiva e pandërprerë ushtarake të ndihmuar nga xhandarmëria dhe forcave të tjera të armatosura paramilitare të ushtrisë MSKS. Në këtë frymë janë aksionet e pandërprera për çarmatosjen e shqiptarëve që nga janari 1920 për qëllim të likuidimit të lëvizjes së armatosur, e cila ishte pengesa kryesore për të realizuar qëllimet dhe planet djallëzore për të bërë shpërnguljen në masë, spastrimet etnike të shqiptarëve nga trojet e veta. Përmes këtyre aksioneve bënë masakrime të mëdha, duke vrarë njerëz të pafajshëm dhe djegur shtëpi e fshatra. Një fushat e tillë nuk pushoi deri në vjeshtën e vonë kur shumica e prijësve të çetave me porosi të Komitetit të Kosovës tërhiqen për dimrin në Shkodër dhe vende të tjera të Shqipërisë Veriore.

Pra, qëndrimi i KMKK, shkoi edhe nëpërmjet të porosisë që dergoi Bajram Curri, për Adem Kollashinin nga Plava, që një numër i mirë i prijësve të çetave dhe luftëtarë të tërhiqen në Shqipëri: shkuarja për dimrim, kërkonte edhe harxhime, që në atë kohë për të mundur të kalonin dimrin nevojiteshin 3-5 lira

26. Dr. Liman Rushiti. L. K. f. 133-135

ari, prandaj edhe gjithkush nuk kishte mundësi për të shkuar. Shkuarja në territorin e Shqipërisë Veriore bëhej: a) Për t'i ikur rrezikut gjatë dimrit, b) mos të bëhen barrë e popullit, c) të shmangen aksionet ushtarake, kunder çetave dhe popullsisë, të shmanget marrja peng e familjeve kaçake nga ana e organeve të pushtetit etj.

Se Lëvizja mundohej të mbronte popullin dhe se sa ishte populli i lidhur me lëvizjen, po japin një shembull konkret. Diku në mes datave 4 dhe 6 gusht 1920 në malet e fshatit Dubovc, organet e xhandarmëris, pushkatojnë nënën Sherife, motrën Mihanen me dy vajza, 3 dhe 7 vjeçare, pra tërë familjen e Azem Galicës. Më tutje në dokumentet ushtarake të kësaj kohe, thuhet se nën ndikimin e Lëvizjes dhe të Azem Bejtës, vetëm në qarkun e Mitrovicës, nga 1000 rekrutë shqiptarë, janë paraqitur rrethë 300 djem për rekrutim dhe atë 80 çorra e sakata, që nuk janë të aftë për asgjë.²⁸ Pas vrasjes së familjes së A.Galicës, "është arritur efekti i kundërt, sepse vetëm në 48 orët e fundit janë vrarë 15 njerëz tonë, nuk ka më dallim se kush është kaçak e kush jo, të gjithë janë një, po bëhet luftë e haptë dhe e drejpërdrejtë mes kaçakëve dhe shtetit."²⁹

Në bazë të dokumenteve ushtarake, merret vesh se Azemi me shokë në fillim të tetorit, ishte nisur për të kaluar në Shqipëri e pastaj në Shkodër. Kur ishte nisur nga Drenica kishte 80-vetë, por më 9.X.'20, në territorin e Qarkut të Prizrenit numri arrin në 150-200 veta, se iu bashkuan disa prijës të tjerë, si: Mehmet Konjuhi, vëllazërit Bajçinovci, e disa prijës nga Llapi,

28. AIHU-Bgd.pop. IV. 4-58.f.3. nr.3075. të 7.VIII-1920.

29. Po aty.

Llapusha etj: Kjo kuptohet, ngase Ministria e Ushtrisë së MSKS i urdhron komandantit të ushtrisë në Prizren me ia zënë pritën Azemit dhe me e shfrytëzue rastin për ta vrrarë. Por kjo nuk ngjan duke i falenderue, jo vetëm vigjilencës e çetave por edhe të bashkëpunimit të popullësisë me lëvizjen, të cilët lajmëruan çetat, mbi lëvizjet dhe pozicionet e ushtrisë okupatore serbe. Kjo situat, nuk u zgjidh, pa përpjekje lufte, dhe bile edhe kthimi i çetave në pozicionet fillestare deri në Çiçavicë, dhe ate me luftime të përhershme. Besojmë se është me interes të cekim se luftimet ishin aq të ashpra saqë, më 16-XI-1920, për herë të parë, po edhe të vetme deri më 1924, është përdorur aviacioni i MSKS, kundër Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Kosovës, e në këtë rast kunder Azem Bejtë Galicës, nga eskadrila e 32 e Shkupit, të drejtuar nga togeri Burmazoviq, me të cilin rast u hodhën bomba mbi kuotat, 630 dhe 730 në malin Grabanishtë të Çiçavicës.³⁰ Organet e pushtetit okupator, në janar të vitit 1921, merr vendim për internimin e familjeve të kaçakëve me qëllim që këta të dorëzohen ose të shpërngulën. Kështu, vetëm gjatë vitit 1921 nga territoret shqiptarë të okupuara u internuan një numër i madh i familjeve kaçake.³¹ Për të forcuar bindjen dhe kurajon e popullësisë sllave, në mars të vitit 1921, me urdher të MPB Millorad Drashkoviç, shpërndahen armë popullatës – serbe, po ka raste kur armët iu janë dhënë edhe ndonjë konfidenti; apo kryetari komune, për të sprovuar se është i besuar i pushtetit. Vetëm në qarkun e

30. AIHU-Bgd.pop.IV.K-58,tel.nr.570,K-59,f.3. tel nr.265.16-XI-1920 etj. nr.7587, të 16.XI.1920 raporti i kom.të arm.III.mbi veprimtarin e akroplanit.

31. Shih. L.Rushiti.Lëvizja Kaçake në Kosovë 1918-1928,Prishtinë 1981 f. 157-162.

Dukagjinit, deri më 18.VIII.1921 ishin shpërndarë 1500 pushkë, me të cilat plaçkisnin dhe vrisnin shqiptarë, të cilën gjë e pranonin edhe vetë organet shtetërore.³² Në ankesën e komisarit të jashtëzakonshëm, se armët po i përdorin kundër shqiptarëve, ministri i ushtrisë i përgjigjet me urdhrin nr.2037, të 30.VI/21, që të armatosen të gjithë serbet nga mosha 18-45 vjeçare, të formojnë njësi çetnike,³³ të ushtrohen në përdorimin e armëve, për luftë kundër Lëvizjes Kaçake. Në pranverë të këtijë viti derisa ende çetat dhe prijësit e Lëvizjes ishin në territorin e Shqipërisë, njësitë çetnike dhe popullësi serbe e mobilizuar, vepronin lirshëm kundër shqiptarëve. Populli e ndiente mungesën e Lëvizjes, prandaj dhe kishin nevojë për mbrojtje, memzi pritënin që të kërrohen çetat dhe prijësit e tyre nga territori i Shqipërisë, bile për t'iu dhënë sadakudo zemër, e të ndikonin në zvogëllimin e numrit të familjeve që shpërnguleshin për në Turqi. Kjo u hetue menjëherë në gjysmen e dytë të muajit prill, kur Azem Bejta me 600 veta kishte kalu në Drenicë, nga Shqipëria Sali Rama në Rugovë me 100 luftëtarë, Ramë Beka në rrethin e Burimit, poashtu Abdulla Bojku, nga Veleshta e Strugës ishte kthyer në ato territore, i cili nën komanden e tij kishte edhe një çetë dibrane.

Me rastin e kthimit të çetave, në Lubeniq të Pejës më 12.IV,1921 vritet Adem Kallashini nga Plava, i cili me çeten e tijë nga Shqipëria, ku kishte dimëruar kthehej për në Plavë, pra ishte duke kalue. Me Azem Bejtën, në këtë rast qenë këthye Beqir Rexha, Ajet Çausi, të afermit e Sadik Ramë-Gjurgjevikut. Metë

32. AJ.MPB.K.138. 27.VIII.1921. nr.10127.825 etj.

33. Po aty.

Ymeri, Bali Fazliu, të gjithë këta me nga 50-60 luftëtarë. Nga kjo lëvizje dhe disponimi i popullësisë për ta luftue okupatorin. Organet shtetërore të Mbretërisë SKS, pritnin një kryengritje të përgjithëshme, shumë më të fortë se ajo e vitit 1919. Depërtimin e Sadik Ramë Gjurgjevikut, deri në lumin Drini i Bardhë me 85 luftëtarë, 10 çetave të tjera që ishin në lëvizje luftarake dhe luftërat e përgjithshme të çetave në tërë territorin e Kosovës, nën urdhrat e Azem Bejtës, dhe të Strugës e Dibrës nën komanden e Jusuf Xhelilit, i cili në korrik me çetën e tij prej 100 luftëtaresh ishte në fshatin Dardhë, bënë që ushtria, dhe xhandarmeria e okupatorit të viheshin në shkallën më të lartë të gatishmërisë luftarake.³⁴

Azemi në këtë kohë, për qëllime të përforsimit të lëvizjes dhe me ftesën e Bajram dhe Hysni Currit, në muajin qershor 1921, nisët për në Malësi për takimin në fjalë, gjatë rrugëtimit hetohet nga konfidentet dhe organet shtetërore. Ato për ta zënë, organizojnë ndjekje me xhandarmëri, konfidente shqiptar dhe me Miliq Kërsten, komandant i njërive çetnike për Kosovë, ku pati disa luftime, por gjithnjë kaloi pa dame në njerëz.³⁵

Lëvizja Nacionalçlirimtare e Kosovës me në krye Azem Bejten dha kontributin e vet me luftëtarë kundër tradhtarëve të kombit Marka Gjonit, i cili si shërbëtor i MSKS, u çue në kryengritje, më 1921, për të formuar Republikën e Mirditës, e për t'u nda nga shteti shqiptar, dhe bashkangjitur. MSKS (këto gjëra janë të njohura mirë), me ndihmën e Beogradit

34. AJ.Bgd.Fondi MPB.K-91,92,109,raporte nga organet e xhandarmerisë dhe ushtarake,nr.10371,(10.IV/21)nr.3790.(14.IV/21).20.VII/21,etj.

35. Dr.L.R.v.c.f.137-175.

dergoi një delegacion në Konferencën e Paqes në Paris. Në kohën e kryengritjes në fjalë vetëm në Krasniqe nga çetat e Drenicës u dërguan 500-600 luftëtarë, nga Dukagjini dhe Rugova poashtu një numër i tillë. Azem Bejta bashkë me Jakup Sylën pas takimit me Bajram e Hysni Currin, nga çetat e tyre lanë një numer të konsideruar të luftëtarëve të tyre. Kështu, me fillimin e muajit korrik-1921, Azemi me Jakupin ishin dukur në Dukagjin me 50-60 luftëtar për të kalue në Drenicë. Vetëm në Malësi të Gashit nga Lëvizja Kosovare kishte mbi 100 luftëtarë, për të ndihmue forcat shtetërore të Shqipërisë për thyerjen e kryengritjes së Marka Gjonit.³⁶

Viti 1921, lirisht mund të thuhet se është viti më i përgjakshëm, me luftime, jo të kohëpaskohëshme, si kemi deri më tani, por bukëfalisht, nga aksioni ushtarako-policor, nga 6-8, janari në Prapashticë, Keçekollë, e masakrimet e bëra në terrenin e Llap-Gollabit, nuk u ndal për asnjë ditë. Për këtë secili mund të bindet nga dokumentet arkivore të prezentuara edhe në veprën e cituar të autorit të këtij punimi. Një militarizëm kaq brutal e i pa shpirt i regjimit të Beogradit me të gjitha forcat dhe të gjitha mënyrat ndaj, popullit shqiptar në trojet e tyre etnike i shtyni organet ndwrkombëtare, që pranë protestave të ndryshme të intervenojnë edhe Konferenca e Paqes në Paris. Lidhja e Kombeve u detyrue të intervenojë edhe për shkak të demonstratave të shqiptarëve në Stamboll më 28.X/1921, ku folës dhe prijës ishte vetë Halil Pasha, i cili gjykoj intervenimin e Mbretërisë SKS, në Malësi në përkrahje të Marka Gjonit, dhe

36. AJ.Fondi MPB- k-91. Raporti i Min.Ushtresë Shtabi i përgjithëshëm për MPB të 3.VII.1921.

kundër krimeve në Kosovë. Kjo protestë u mbajt në ndertesen e Teatrit "Taksim", në të cilën përveç turqve ishin të pranishëm edhe 600-700 shqiptarë. Nga këto reagime, Konferenca e Ambasadorëve në Paris më 17.X.1921" caktoi ekspertë për kufi. Detyrë primare e tyre ishte që brenda një muaji të paraqes projektin mbi kufijtë e Shqipërisë, në bazë të parimit të Konventës së Londrës të vitit 1913. Prandaj, si rezultat i raportit të këtij komisioni KNK (Komisioni Ndërkombëtar i Kufijve) që pa u bë një muaj shpalli Zonën Neutrale të Junikut prej nëntë fshatrave si tampon zone në mes Shqipërisë dhe MSKS, e cila zonë shtrihej nga Qafa e Morinës deri në lumin Bistricë në grykën e Deçanit, e që e përbenin këto fshatra: Juniku, Mulliqi, Batusha, Brovina, Ponosheci, Shishmani, Babajt e Bokës, Popoci dhe Kosharja.³⁷ Kjo zonë deri më 23.I.1923, përveç të tjerash shwrben edhe si çerdhja më e sigurt e Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Kosovës.

Zona Neutrale e Junikut u shpall nga Shoqata e Kombeve, pra hera e parë që Shoqata e Kombeve krijoi një tampon zonë që defakto d.m.th. se nuk i pranoi kufijtë e Londres 1913, por la të kuptohet se ato fshatra në të ardhmen mund t'i takonin shtetit shqiptar. Edhe pranë kësaj okupatori i trojeve shqiptare, nuk e pranoi këtë vendim me dëshirë por kërkonte shkas që të intervenojë dhe ta zhbejë këtë zonë. Kështu në qershorin e vitit 1922. Qeveria e Mbretëris SKS, jep urdhër organeve ushtarake të xhandarmerisë e tjera njësisive paramilitare që me 16-17-VI-të ndermarin një aksion ushtarak, kundër Junikut, qendra e Zonës Neutrale, dhe Brekocin, Vokshin, e të tjera me arsyetim se aty ndodhen Azem Bejta, Sadik Rama-Gjurgjeviku

37. Dr.L.R.v.c.f.184,185.

etj. prijës të Lëvizjes çlirimtare të Kosovës. Informatat ishin të sakta, ngase për këtë i kishte lajmërue edhe vetë Sali Bajraktari i Junikut, i cili më 17 dhe 18 qershor dy herë ishte taku fshehtazi me komandantin e armatës së III-të serbe nënkolonel Millovanoviq njëherë më 17 në mbremje afër fshatit Rastavicë, dhe më 18-VI në ora 13 lajmëron se A. Bejta gjendet në Batushë me 150 luftëtar. Me kërkesen lutjen e Tafë Hoxhës, Azemi dhe Sadiku me luftëtarë tërhiqen nga Juniku në male, për të mos pësuar fshati. Forcat ushtarake serbe, xhandarmëria dhe forcat çetnike të prira nga Miliq Kërstiq, Dimitrije Baçeviq plaçkiten një pjesë të Junikut, Voksh e Poberxhë. Në Junik forcat çetnike të Miliq Këstiqit në një shtëpi hasin në Zekë Hajdinin nga Oroberda i sëmuar në shtrat të cilin vetë e vret. Zeka ishte luftëtar i lëvizjes. Këto forca pas 19.VI u tërhoqen me urdher të qeverisë, pasi për këtë kishte intervenime edhe Shoqata e Kombeve.³⁸ Ky aksion kishte qëllim likuidimin e Lëvizjes, vrasjen e A.Bejtës dhe shkatërrimin e udhëheqësisë së saj.

Zona Neutrale e Junikut pushoi së funksionuari me intervenimin e forcave ushtarake të Shqipërisë, nën komanden e Major Prenk Jakut, më 27-I/1923 i cili më 30.01/23, lajmëronte me telegram dhe kërkonte nga MPB e Shqipërisë, që të bëjë demarshe të duhura në mënyrë që ushtria shqiptare të mbesë së paku dy muaj në Zonën Neutrale për të ndjekur Lëvizjen kosovare ngase "me oficerët e Serbisë jemi marr vesh këtu në kufi dhe kundër komitëve edhe ata kanë nxjerrë patrulla të forta ndër bjeshkë n'ato anë të kufirit dhe fushes së Rekës". Po kjo komandë ushtarake, më 20-II-1923, lajmëronte se MPB në

38. L.R.v.c.f.189-191.

Tiranë se MSKS në Gjakovë, Komanda ushtarake e ushtrisë më 18.II.1923 kishte marrë urdhër për të okupue Junikun qafat me strategjike dhe tërë Zonen Neutrale, ku tani ushtria shqiptare gjendej në Qafë Prushi dhe Letaj-Zogaj. Ushtria serbe në këtë zonë hyri më 21-II-1923, përzuri ushtrinë shqiptare dhe me këtë mori fund Zona Neutrale e Junikut, e cila për 14 muaj e 11 ditë ishte çerdhja më e sigurt dhe mund të themi shteti i tyre (Lëvizja Çlirimtare e Kosovës).

Zona Neutrale e Junikut, për aq kohë sa ekzistoi, kishte edhe rregullimin e vetë administrativ dhe juridik, që funksionoi i pavarur nga të dy shtetet, nga të cilat dhe u krijua, por gjithësesi në territorin shqiptar. Puna dhe veprimtaria në këtë zonë ishte sipas udhëzimeve të prijësve të Lëvizjes Kosovare; Hasan Prishtina, Bajram e Hysni Currit, komandantëve të çetave; Azem Bejtës, Sadik Ramës, Keri i Sadri Bardhit e shumë të tjerë. Pra gjithësesi të KMKK. Nga kjo kohë, gjegjësisht më 14-II-1923 nga Kruma lajmërohej se Sadik Ramë Gjurgjeviku dhe Sali Rama-prijës çetash nga Rugova iu kishin dorëzue, organeve të pushtetit shqiptar. Sali Rama për shkak moshe ndërsa Sadik Ramë Gjurgjeviku, se nga viti 1919 tërë familjen e kishte terhequr në Shqipëri. Pra nga kjo kohë më nuk janë aktivizuar me pushkë në dorë kundër okupatorit. Kurse Kera i Sadri Bardhit më 27.VI/23, gjendej në Bjeshkët Bogaj, bashkë me Bajram Currin.³⁹ Rezistenca, vazhdoi në tërë territorin e Kosovës, por në këtë vitë, me intenzitet me të dobësuar ushtarak, por të shtuar në propagandë, kunder shpërnguljes, e cila për shkak të presioneve, vrasjeve e masakrimeve që bëheshin mbi popullësin

39. L.R.v.c.f.201.

e pambrojtur, e që edhe Tirana nuk lozi ndonjë rol më konstrutive, në mbrojtjen e popullatës shqiptare në viset etnike shqiptare të okupuara që më 1912. Pra pushteti për shkak të orientimeve politike nuk ishte i qëndrueshëm, edhe për shkak të ndikimeve të jashtëme politike, si atij jugosllave, italianë e grekë. Këto ndikime bëhen që me ngadhnjimin e Revolucionit Demokratik të qershorit 1924 në krye me F. Nolin. Vetë kreu i qeverisë shqiptare Ahmet Zogu me suitën e tij kaloi në Jugosllavi, ku qëndroi për 6 muaj. Me ndihmën e ushtrisë jugosllave dhe të bjellogardistëve rusë, më 24-XII/1924, Ahmet Zogu triumfalisht hyri në Tiranë.

Në muajin qershor – korrik të vitit 1923, organet e pushtetit okupues të Beogradit, arritën që ti vëjnë lidhjet nëpërmest të njerëzve të besuar edhe me Azemin, në kuptimin që Azemi kishte besë te ta, e ndër ta ishte Shaban Rexha kryetar i komunës së Zhabarit, në të cilin po ashtu kishin besim edhe organet shtetërore. Prandaj, në bazë të porosisë së Zhika Llaziçit, bisedimet duhej të bëheshin në atë mënyrë që Azem Bejta, Mehmet Konjuhi e të tjerë prijës të lëvizjes të dorëzohen. Por edhe nëse nuk dorëzohen duhej gjetë mënyrën dhe metodat me të cilat do të ndaleshin nga luftimet, kryengritjet e mëtejshme për të cilën flitej me të madhe se është duke u përgatitur.

Sipas disa të dhënave të besueshme deri te bisedimet në mes të Azemit dhe prefektit të qarkut të Mitrovicës, e me ndërmjetësimin e Shaban Rexhës erdhi në fillim të muajit korrik të vitit 1923 në ledinat e Polacit por pa ndonjë rezultat. Këto bisedime u përsëritën disa ditë më vonë në të njëjtin fshat, por tani në kullën e Hasan Veliqit. Me këtë rast u arrit një

lloj marrëveshje, për mos sulmim nga ana e forcave të pushtetit në komunën e Prekazit, kurse Azemi obligohej që të mos dalë nga kjo zonë për aksione luftarake dhe propagandë kundër pushtetit. Pra, kjo është marrëveshja për krijimin e "Arbanisë së Vogël" e cila pas një kohe ngushtohet në fshatrat Galicë – Mikushnicë – Lubovec.

Për arritjen e kësaj marrëveshjeje lajmërohet menjëherë Beogradi. Ministri i Punëve të Brendshme Zhika Llaziq vjen urgjentisht në Mitrovicë me shpresë se Azem Bejtën dhe Mehmet Konjuhin do t'i gjejë në burgun e Mitrovicës. Kur i drejtohet prefektit të qarkut se ku janë të përmendurit, ata i përgjigjen: "Ata janë në mal, shko në Drenicë atje mund t'i gjesh". Gazeta "Politika" e Beogradit Mehmet Konjuhin e quan njeriu i egër (divli čovek) dhe sipas kësaj gazete marrëveshja e lidhur me Azemin për formimin e "Zonës së lirë" të Drenicës ka vlejtur edhe për Mehmet Konjuhin i cili formoi zonën e lirë në Dumnice – Zagorth të Vushtrrisë. Edhe ky kishte të drejtë të mbajë një çetë të vogël, dhe në çdo paraqitje të xhandarmërisë, do të konsideronte si sulm të pushtetit mbi të dhe prishje të marrëveshjes.⁴⁰

Situata politike nuk ishte stabile as në Shqipëri, forcat demokratike me në krye Nolin, Bajram Currin, Hasan Prishtinën, Gurakuqin përgatitnin revolucionin demokratik të qershorit – 1924. Pushteti okupues nisë ofensivën në vitin 1924 me forca xhandarmërie e ushtarake. Kështu më 10.2.1924 sulmoi Mehmet Konjuhin në Zagorth, me ç'rast u vranë dhe masakruan 23 veta, gra, fëmijë e pleq. Ofensiva vazhdoi me sulmin në fshatin Belicë kundër çetës së Kamer Loshit më

40. "Politika" Bgd. 2.7.1923, Fq. 4-5 art. Kaçaci

12.3.1924 kur vritet Kameri⁴¹ dhe tre shokë të tjerë por luftën e vazhdoi si çetë nën udhëheqjen e Mic Tahirit dhe Murat Loshit. Kjo çetë prapë u sulmua në të njëjtin muaj në fshatin Llaushë. Për këtë rast, pra, të këtyre dy sulmeve mbi Mehmet Konjuhin në Zagorth dhe të vrasjes së Kamer Loshit në Belicë, politika e Beogradit më 14.2.1924 në artikullin "Kaçakët në Kosovë" në vlerësimet e veta për Mehmetin e Azemin në mes të tjerave shkruan: "Mehmet Konjuhi, Mehmeti i vogël (i vllai i Shotës) e të tjerë për Azem Bejtën shkruan: Ai mbetet kaçak deri në vdekje. Ne edhe po t'i japim epoletat e gjeneralit, të këshilltarit shtetëror. Ai di të bëjë dallimin në mes të shtetit nacional serb dhe Shqipërisë. Ai është arnaut dhe shqiptar i vetëdijësuar. Ai bën dallimin në mes të Serbisë së Karaxhorxheviqëve dhe Shqipërisë etj. Mehmet Konjuhi ishte i hjekësuar me 30.000 mijë dinarë, nga shqiptarët ishte i respektuar si kombëtar, dhe askush nuk mendoi me e likuidue. Azemit me punë vullnetare populli ia ngriti kullën, si dikur që i është ngritur Smedereva Gjurgjos".⁴² Pra edhe vetë opinionin serb ishte i informuar se shqiptarët nuk i dorëzojnë luftëtarët e tyre, por edhe ata nuk e tradhëtojnë popullin as për opoleta e as për para.

Organet e pushtetit pas likuidimit të Zonës Neutrale të Junikut, dhe të sigurimit të kufijve kishin vendosur që me çdo kusht të likuidojnë rezistencën e shqiptarëve të cilët nga popujt e robëruar nga Serbia me 1912 ishin të vetmit që bënë luftë të armatosur të pandërprerë e të vendosur që nëpërmes të luftës të sigurojnë të drejtën e tyre natyrore, çlirimin dhe bashkimin kombëtar. Por ishte një pengesë e brendshme, lufta

40. Mr. Ibrahim Çitaku; Azem Galica Prishtinë – 1996, fq. 445

41. "Politika" Bgd. 14.2.1924, f.1 art. Kaçaci na Kosovu.

politike e klanore dhe antikombëtare e disa qarqeve politike në Tiranë, që pengonte unitetin kombëtar dhe nuk e gëzonin përkrahjen ndërkombëtare.

Me veprimet ushtarake të xhandarmërisë, në fillim të vitit 1924 edhe krerët e lëvizjes ishin të vetëdijshëm se po ngushtohet rrethi. Kështu pas vrasjes së Kamer Loshit me 12.02.1924 në Belicë e dy ditë më parë masakra në Zagorth dhe likuidimi i zonës së Mehmet Konjuhut ishin shenja të mjaftueshme për rrezik. Kështu në fillim të majit në ditën e Bajramit të madh duke dalë nga xhamia e Polacit vriten edhe dy bashkëpunëtorë të ngushtë të Azemit, Shak Radisheva dhe Ramadan Dervari. Këta Azemi i kishte këshilluar të mos shkojnë, por ata nuk e dëgjuan dhe e pësuan. Pas vrasjeve të përmendurve prijësit e çetave, tani radha i kishte ardhur Azemit. Azemi një numër çetash e kishte dërguar në territorin e Shqipërisë për ndihmë në revolucionin demokratik të qershorit, prandaj nuk kishte forca të mëdha pranë vetes. Nga fundi i qershorit prej spitalit të Mitrovicës në Galicë arrin Hys Popova, veteran i luftërave për çlirimin kombëtar që nga LSHP, i cili si i burgosur sëmuret. Nga burgu i Mitrovicës organet e dërgojnë në spital. I biri, Syla shfrytëzoi rastin e nxori fshehurazi prej spitalit dhe e dërgoi te Azemi në Galicë për shërim.

Pas triumfit të revolucionit demokratik në Shqipëri Ahmet Zogu me 500 mercenarë kalon në Jugosllavi dhe instalohet në Beograd. Qeveria e Beogradit vetëm pritste rastin për likuidimin e "Arbërisë së Vogël" të Azem Bejtës në Drenicë. Tani ishte rasti më i volitshëm, për t'i dhënë grusht vdekjeprurës lëvizjes nacionalçlirimtare në Kosovë. Në muajin korrik, (6 javë pas vrasjes së Shakut dhe Ramadanit). tri ditë

para se të sulmohet Azem Galica, në fshatin Dubovc afër Galicws shkojnë tre oficerë serb me 20 ushtarë dhe dy qerre, e marrin Sefer Dubovcin, - kryeplak fshati dhe e pyesin për të gjitha rrugët e rrugicat, përroje e kodra dhe kroje duke i thënë se kanë ardhur për të marrë dushk, kurse qëllimi kishte qenë për t'i caktue pozitat strategjike për rrethimin e fshatrave; Galicë, Mikushnicë e Lubovec. Kjo u vërtetue, kur më 14.7.1924 pas dite nga Mitrovica nisen me forca të mëdha ushtarake. Plani për likuidimin e Azemit ishte sajue mirë dhe me kohë, kështu më 13 korrik nga Shkupi u dërguan për Mitrovicë mbi 1200 ushtarë me të gjitha pajisjet. Me 14 korrik në ora 19.00 nga Mitrovica dalin ushtria, pa ditur se ku shkojnë. Pasi kalojnë 20 km. përfaqësuesi i shtabit të përgjithshëm ushtarak lexon urdhëresën nga e cila mësojnë se janë duke shkuar në Drenicë për ta rrethuar Azem Galicën. Gjatë kësaj nate gjashtë topa vendosën në vendet më strategjike në drejtim të kullës së Azemi. Ata u vendosën në: 1. Topi më i madhi nga ana e Prekazit drejtue kullës së Azemit, 2. Në Lubovec në një sukë mbi shtëpitë e Halit Bajramit, 3. Te suka e Galicës, 4. në Kudrinë (në fund të Dubovcit), 5. Në Mikushnicë, afër shtëpisë së Zenunit dhe 6. Afër Mikushnice – te Mrizet. Topat zjarrin e filluan pa zbardhur drita e ditës së 15 korrikut⁴³.

Azemi u rrethue natën e Bajramit të Vogël, më 14 korrik për t'u sulmuar në mëngjesin e 15 korrikut nga të gjitha anët. Luftimet zgjatën deri në pasditen e 15 korrikut kur me topa u rrënuan të tri fshatrat Galicë, Mikushnicë dhe Lubovec. Përveç një numri të madh

43. Më gjerësisht shih Dr. LIman Rushiti "Lëvizja Kaçake në Kosovë 1918-1928", Prishtinë, 1981, fq. 218 – 220

luftëtarësh dhe banorët e këtyre fshatrave, Azemi u plagos për vdekje. Me ndihmën e shokëve doli nga rrethi. Pas qëndrimit prej shtatë dite në malet e Qyqavicës, me ardhjen e Mehmet Konjuhiti me çetën e tij nga Llapi, Azemi u gëzue duke shpresuar se do të mund t'u bëjë ballë plagëve e shokët do ta qesin deri në Shqipëri ku do të shërohet. Por pasi arrin deri në mes të fshatrave Gllarevë dhe Përçevë në mbrëmje të 25 korrikut vdes, komandanti i çetave - LOKJA⁴⁴ – e trimave të maleve, të cilin sipas amanetit për mos t'iu gjetë kufoma e qitën në shpellën "Quku që kërcet", ku qëndroi për 47 vjet. Eshtrat e tij i nxori mësuesi, atdhetari i devotshëm Abdyl Krasniqi.

Viti 1924 në historinë e popullit shqiptar bëhet i njohur për çthurjen e Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, shkatërrimin e shumicës së çetave, vrasjes së një numri mjaft të madh të prijësve të çetave në krye me komandant Azem Bejtën- Galicën i cili për së gjalli u shndërrua në legjendë dhe mbeti ~~komandanti~~ më i suksesshëm i luftës guerile shqiptare deri me paraqitjen e ushtrisë çlirimtare të Kosovës më në krye komandantin legjendar, Adem Jasharin.

Azem Bejtë Galica gjatë jetës rrezatoi me trimëri, përkushtimin kombëtar dhe aftësit për organizimin e luftës guerile kundër okupatorëve të trojeve shqiptare. Aftësit, i trashëgoi, por edhe i mësoi nga rinia. Pati

44. "Lokja" ishte nofka e Azem Galicës, të cilën ia lanë vetë luftëtarët e rinj, të cilët, në rastet kur plagoseshin, Komandanti Azem Galica, me fjalë të buta e ledhatime i shëronte. Kështu që nga viti 1919, kujdesin e tij ndaj tyre filluan ta krahasoni me kujdesin e nënës- Lokes. Mirëpo kjo ishte edhe një fjalë konspirative që shiptohej natën: Erdhi Lokja, Po vie Lokja- pra Azem Galica. Kjo edhe i përgjigjej Komandantit, sepse vërtet për luftëtarët e vet kujdesej tamam si nënë për fëmijët.

sukses që për dhjetë vjet të tëra t'u bëjë ballë stuhive të soldateskës serbe pa u përkulur asnjëherë. Për së gjalli u bë legendë, ngeli dhe do të jetë ndër legendat shqiptare me luftën dhe kontributin e tij për çlirimin e Kosovës dhe bashkimin kombëtar.